
O‘ZBEK XALQ MAQOLLARINING MOHIYATI VA XUSUSIYATLARI

Rahmatova Ruxshona G'ulomjon qizi,

Samarqand davlat chet tillar instituti

Narpay xorijiy tillar fakulteti Xorijiy tili va adabiyoti

(ingliz tili) 2302-guruh 2-bosqich talabasi

ruxshonaruxshona173@gmail.com

(+998) 88 947 45 44

Zoirova Dilfuza Xayriddinovna,

Samarqand davlat chet tillar instituti

Narpay xorijiy tillar fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maqollarning shakllanish tarixi, mohiyat va xususiyatlari haqida so‘z borgan. Shuningdek, maqollarning xalqimiz madaniyatida tutgan o‘rni ayrim maqollar misolida tahlil qilingan. Boshqa millat maqollarining tarjima qilinishi, xalqlar o‘rtasidagi do‘stlik aloqalarini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etishi haqida mulohaza yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Maqol, qavlun, tarjima, Folklor janr, “Tarjima san’ati”, do‘stlik, matallar, iboralar, xalq o‘yinlari.

ESSENCE AND CHARACTERISTICS OF UZBEK FOLK PROVERBS

Abstract: This article discusses the history, nature, and characteristics of articles. The role of proverbs in the culture of our people is also analyzed in the example of some proverbs. It was noted that the translation of proverbs of other nations plays an important role in strengthening friendly relations between nations.

Keywords: proverb, qavlun, translation, folklore genre, “The Art of translation”, friendship, matala, phrases, folk games.

Maqollar xalq tajribasidan o‘tgan, voqea-hodisalarning so‘zdagi o‘zgarmas ifodasidir [1]. Mustaqillikka erishganimizdan so‘ng xalq og‘zaki ijodiga alohida e‘tibor qaratdi, bu borada maqollarining ham chetda qolmaganligini ko‘rishimiz mumkin. Hattoki, Birinchi prezident I.A.Karimov “... agarki e‘tibor bersa, tilimizda halollik va poklik haqidagi ibratli hikmatlar bilan birga: “Yo‘lini topdimi, qandini ursin”, “Uzumini yeng-u, bog‘ini surishtirmang” — degan maqollar borligidan ko‘z yumib bo‘lmaydi” [2] deya ta’kidlanganligini ko‘rishimiz mumkin. Demak ijobiy ahamiyat kasb etuvchi maqollar ko‘pchilikni tashkil etsada, ayrim salbiy holatlarni ko‘rsatuvchi maqollarni ham uchratamiz.

Filologiya fanlari doktori B.M.Joʻrayeva oʻz ilmiy tadqiqotlarida oʻzbek xalq maqollari intralingvistik birliklar yordamida shakllangan 6 ta guruhga ajratgan. a) iboralar asosida shakllangan maqollar: sanamay sakkiz demaslik – sanamay sakkiz dema. b) Folklor janrlari asosida shakllangan maqollar: d) eʼtiqodiy tushunchalar asosida shakllangan maqollar, f) xalq umidlari asosida shakllangan maqollar, s) xalq oʻyinlari asosida shakllangan maqollar e) hadislar asosida shakllangan maqollar [3]. Yuqorida keltirib oʻtilgan yoʻnalishlar xalq maqollarining shakllanish jarayonlari mazmun – mohiyatidan kelib chiqib guruhlariga ajratilgan. Xalqlar oʻrtasidagi madaniy aloqalarning shakllanishi va rivojlanishining bir boʻlagi tarjima asar hisoblanadi. Bu haqida V.G.Beliniskiy “Bir xalqning adabiy asarlarini boshqa xalqning tiliga tarjima qilish, ularning oʻzaro yaqinlashishlariga, bir – birlariga gʻoya almashishlariga asos boʻladi, ana shunda yangi adabiy asar kelib chiqadi va aqliy siljish roʻy beradi”, demak tarjima asarlar madaniy aloqalardan tashqari, turli millat vakillarini orasida doʻstlik aloqalarini ham rivojlanishiga sabab boʻladi.

Maqol bu – gapning qaymogʻidir. Qaysi xalq yoki millat tomonidan yaratilmasin, u mazmun-mohiyatidan kelib chiqib, boshqa davlat aholisi ham foydalanishlari mumkin. Ammo Maqollarni tarjima qilish tarjimonlari uchun talaygina muammolarni keltirib chiqaradi. Sabab sifatida shuni keltirib oʻtish mumkinki, tarjimon oʻz sohasidan tashqari tarix, falsafa va boshqa fan sohalaridan ham xabardor boʻlishi talab etiladi. Bu haqida Gʻaybulloh Salomov “Tarjimonda yozuvchi va tanqidchidan, aktyor, rassom va olim mehnatidan ham nimadir bor. Bu shundan iboratki, tarjimon soʻzshunos boʻlib tahlil qiladi, aktyor singari boshqalarning (shu oʻrinda- muallifning) qiyofasiga kiradi va ayni vaqtda oʻzligini saqlaydi....” [4]— deya taʼkidlagan edi oʻzining “Tarjima tashvishlari” kitobida. Demak maqollarning tarjimasi bilan shugʻullanish ham tarjimondan katta masʼuliyatni va tajribani talab qiladi.

Maqollar bizning nutqimizga qadimdan kiritilgan, ammo ularning kelib chiqishi haqida kam odam oʻylaydi. Chunki u davrlarda barqaror frazeologik birliklar mavjud emas edi. Shunday boʻlsada maqollar yangi muloqot madaniyatining shakllanishiga yordam berdi. Qadimiy dostonlarimizda keltirib oʻtilgan maqollar bugungi kunda ham oʻzining ahamiyatini yoʻqotmasdan xalqimiz soʻzlashuvida, adabiyotida, bir soʻz bilan aytganda fikrni qisqa, loʻnda qilib ifodalash uchun ishlatilib kelinmoqda. “Maqol” atamasi arabcha qavlun - gapirmoq, aytmoq soʻzidan olingan. Maqol janrining oʻrganilish tarixi Mahmud Koshgʻariyga borib taqaladi. Oʻzining “Devonu lugʻati turk” asarida 400 ga yaqin maqol va matallar oʻrin olgan, undan tashqari soʻz mulkining sultoni Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur va boshqalarning ijodida ham maqollarga alohida eʼtibor berilganligini koʻrishimiz mumkin. Maqollar soʻz boshi oʻrnida ishlatilgan hikoyalarni ham koʻplab uchratamiz. Adib Abdulla

Qahhorning “O‘g‘ri” hikoyasida epigrafida sifatida “Otning o‘limi – itning bayrami” maqoli keltirilgan. Bu adibning mahorati bilan bir qatorda, hikoyaning mazmun-mohiyatini bir maqolda ochib bergandek ko‘rinadi.

K. Jo‘rayev o‘zining “Tarjima san’ati” nomli kitobida tarjimachilik faoliyatiga alohida to‘xtalib, ushbu tarifni keltiribotgan: “Tarjimachilik ishi—milliy adabiyotlarni o‘zaro ayirboshlash, birida uchraydigan milliy biqlik va kamchilikni ikkinchisida bartaraf qilishga imkon beruvchi eng ishonchli vositalardan biri. Tarjimon esa shu ijodiy jarayonni amalga oshiruvchi adib”[5]. Albatta tarjima faoliyati bilan shug‘ullanish bu – millatlar o‘rtasidagi do‘stlik rishtalarini mustahkamlashga, an‘ana va urf – odatlarga hurmat, ayrim kamchiliklar bo‘lsa, tarjima qilinganda tuzatilishiga ham sabab bo‘ladi. Maqol – donolik, donishmandlik ramzi. Uni to‘g‘ri o‘qib, to‘g‘ri anglash va boshqalarga yetkazish alohida layoqatni talab qiladi. Bunda g‘o‘rlik, mas’ulyatsizlikka erk berib bo‘lmaganidek, bilib-bilmay o‘zlashtirishga ham yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi. Maqollarni nashrga tayyorlab, uni ko‘pchilikka manzur etaman, degan odam avval uni mag‘zini chaqib ko‘rishi kerak.

Xalq og‘zaki ijodi namunalarida – doston, qo‘shiq, maqol yoki metal bo‘lsin-birgina so‘zning o‘zgarishi bilan matn ma‘nosi butunlay o‘zgarib ketishi, ohangi, badiiyatiga putur yetishi mumkin.

Dunyoda hamma xalqlarning tillarida ham do‘stlik, birodarlik, hamjihatlik va hamkorlik to‘g‘risida juda ko‘p maqollarni uchramiz. Sharq xalqlarida ham do‘stlik to‘g‘risida ajoyib maqollar yaratilgan. Boshqird maqoli “Xalqlarning do‘stligi – ularning boyligidir” yoki Gruzin maqoli “Daraxt tomiri bilan, odam do‘stlari bilan” Tatar maqoli “Qushning kuchi qanotida, odamning kuchi do‘stlikdadir”—degan g‘oya ilgari surilganligini ko‘ramiz. Yuqorida keltirilgan maqollarda shakl o‘zgargani bilan mazmun saqlangan ya‘ni bir xil g‘oya va maqsadga xizmat qilishini ta‘kidlash mumkin. O‘zbeklarda esa: “Do‘sting uchun zahar yut”—degan maqol bor. Shunday ekan biror millatning maqoli tarjima qilinib boshqa xalqlar ham foydalansa, yoki mazmuni bir-biriga yaqin maqollar, millatlarning do‘stlik rishtalarini bog‘lashga xizmat qiladi.

Xalqning tilida mavjud bo‘lgan har bir so‘z tilda ifodalanar ekan, ma‘lum xalqning maqollari o‘sha xalq tilida keltirilgan so‘zlardan shu xalq vakillari tomonidan shu xalqning o‘ziga xos xususiyatlari bilan, yasaliush usuli bilangina ifodalanadi. Shu o‘rinda ayrim ingliz tilidan kirib kelgan maqollardan ham kirib kelgan maqollardan misollar keltirib o‘tishimiz mumkin. Jumladan: “Ertaga hech qachon kelmaydi”, “Yaxshi kitobdan ortiq haqiqiy do‘st yo‘q” va “It bilan yotgan, burga bilan uyg‘onadi” kabi ko‘plab maqollarga o‘xshash, m’nolari bir-biriga yaqin bo‘lganlari bizda ham ko‘plab uchraydi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash mumkinki, har bir millatning o'ziga xos madaniyat asosida maqollari ham shakllanadi va shu millatning madaniy merosiga aylanadi. Maqollarda asosan o'sha xalqning urf – odatlari, an'analari, quvonchi va qayg'usi o'z aksini topadi. Boshqa xalqlarning maqollari tarjima qilinganda, milliylikga alohida e'tibor berilish katta ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga xalqlar o'rtasida o'stlik aloqalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.A.Karimov. Yuksak ma'naviyat- yengilmas kuch. Ma'naviyat: Toshkent. 2008. 21-bet.
2. ЖЎРАЕВА БИБИШ МУҲСИНОВНА. ЎЗБЕК ХАЛҚ МАҚОЛЛАРИ ШАКЛЛАНИШИНИНГ ЛИНГВИСТИК АСОСЛАРИ ВА ПРАГМАТИК ХУСУСИЯТЛАРИ. АВТОРЕФЕРАТИ. Самарқанд. 2019 17-20 бетлар.
3. К. Жўраев. Таржима санъати. Тошкент. 1982 й. 31-б.
4. X.Suvonqulova. O'zbek xalq maqollari. Adabiyot uchqunlari: Toshkent. 2014.
5. G'aybulloh Salomov, Tarjima tashvishlari. Toshkent, 1983. 7-bet.
6. G'aybulloh Salomov, Tarjima tashvishlari. Toshkent, 1983. 8-bet.